

O‘QUVCHI-QIZLARGA TA’LIM-TARBIYA BERISH HAMDA ULARNI MUSTAQIL OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING ZAMONAVIY PSIXOLOGIK MASALALARI

Igamberdiyeva Shoiraxon Haydarovna

Farg‘ona viloyati Beshariq tumani 29-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o‘quvchi-qizlarga ta’lim-tarbiya berish jarayonining zamonaviy psixologik masalalari yoritilgan. Qiz bolalarning psixologik xususiyatlari, ularning shaxs sifatida shakllanishiga ta’sir etuvchi omillar hamda ta’lim muassasalari va oilaning hamkorligi muhokama qilingan.

Kalit so‘zlar:O‘quvchi-qizlar, ta’lim-tarbiya, psixologik rivojlanish, oila, maktab, gender yondashuv, motivatsiya, shaxs shakllanishi, psixologik iqlim, tarbiya.

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimida o‘quvchi-qizlarni har tomonlama rivojlantirish, ularning intellektual va ijtimoiy salohiyatini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Qiz bolalar jamiyatning kelajakdagi onalari, tarbiyachilari va faol a’zolari sifatida alohida e’tibor talab qiladi.O‘quvchi-qizlarning psixologik rivojlanishida oilaviy muhit hal qiluvchi o‘rin tutadi. Oilada beriladigan tarbiya, ota-onaning munosabati, mehr-muhabbati va qo‘llab-quvvatlashi qiz bolada o‘ziga ishonch, mas’uliyat va ijobiy qadriyatlarining shakllanishiga yordam beradi.Ta’lim muassasasida esa o‘qituvchining yondashuvi, sinfdagi psixologik muhit va tengdoshlar bilan munosabatlar o‘quvchi-qizlarning shaxs sifatida rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ijobiy psixologik iqlim ularning faolligini oshiradi va o‘z imkoniyatlarini to‘liq namoyon etishga sharoit yaratadi.

Zamonaviy psixologik yondashuvlarda gender tenglik tamoyiliga alohida e’tibor beriladi. Bu qiz bolalarning o‘z qobiliyatlarini erkin rivojlantirishi, kasb tanlashda mustaqil qaror qabul qilishi va jamiyatda faol bo‘lishiga imkon yaratadi.

O‘quvchi-qizlarda motivatsiyani oshirish ham muhim masalalardan biridir. Ularni turli fanlar, ijodiy to‘garaklar, sport va ijtimoiy faoliyatga jalb etish orqali o‘ziga ishonch va tashabbuskorlik rivojlantiriladi. Shuningdek, o‘smirlik davrida qiz bolalarda emotsional sezgirlik yuqori bo‘lganligi sababli psixologik qo‘llab-quvvatlash muhim o‘rin tutadi. Maktab psixologi individual suhbatlar, treninglar va maslahatlar orqali ularning ruhiy barqarorligini mustahkamlashi zarur.

Ota-onalar va o‘qituvchilar hamkorligi o‘quvchi-qizlarni to‘g‘ri tarbiyalashda asosiy omillardan biridir. Ularning birgalikdagi faoliyati qiz bolalarda sog‘lom dunyoqarash va ijtimoiy moslashuvni shakllantiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ham har bir ma‘ruzalarida xotin-qizlar roliga alohida e‘tibor berib, ularning jamiyatdagi faoliyatlarini rivojlantirib, iste‘dod va qobiliyatlarini namoyon etishlari uchun barcha shart-sharoitlar yaratishni aniq belgilab berdilar. Shu sababli O‘zbekiston Respublikasi xotin-qizlar qo‘mitasining roli yanada oshirildi.

Bugun biz o‘zbeklar ulug‘ bir millat bo‘lib tiklanish, vatanimiz qudratini oshirib, buyuk kelajak yaratish imkoniga ega bo‘ldik. Bu shu vatanda yashayotgan har bir inson zimmasiga tarixiy burch va mas‘uliyat yuklaydi. Avvalo, biz har birimiz shu mas‘uliyatni anglamog‘imiz va uning qudratini his etmog‘imiz kerak. Bu ulug‘ vazifaning zamirida tarbiya yotadi. Ayol esa tarbiyachidir. U nafaqat bolalarning balki erkaklarning ham tarbiyachisidir. Donishmandlar “Har qanday buyuk shaxs ortida ayol turadi”, deb aytgan hikmat bejiz emas. Bu borada Payg‘ambarimiz hadislarida ham “Har bir erkak xotining dinidadur”, – deb ta‘kidlanadi. Xalqimizda “Yaxshi xotin o‘zdiradi, yomon xotin to‘zdiradi”, “Erni er qiladigan ham xotin, qaro er qiladigan ham xotin” degan maqollar bejiz aytilmagan. Bu hikmatli so‘zlar zamiridagi haqiqatni dastlab ayollarning o‘zlari mag‘zini chaqib, bu ulkan mas‘uliyatni anglab yetishlari kerak. Erkaklar oilani boqish va boshqarishni yana o‘z yelkalariga olib oilada bolalarga ayol, mehri-muhabbatidan qoniqib yashashlari uchun imkon yaratib berishlari lozim. Hukumat va jamiyat esa ayollarga

millatning tarbiyachilari, deb qarab ularni ham moddiy, ham ma'naviy tomondan ijtimoiy himoya eta olsagina, biz zimmamizdagi ulug' vazifani ko'ngildagidek ado etgan bo'lamiz.

Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, odob-axloq, tarbiya xotin-qizlar, ona va ayol haqidagi g'oyalar eramizdan oldingi birinchi ming yillik boshlarida shakllanganligi haqidagi ma'lumotlar bor. Eng qadimgi yozma manbalarda odob-axloq g'oyalari zardushtiylik ta'limotining muqaddas kitobi "Avesto"da qimmatli fikrlar talqin etilgan. Muqaddas Qur'oni-Karim va Hadisi-shariflarda musulmon ahlining dunyoqarashi, falsafasi, ma'naviyati, axloqi, e'tiqodi, har tomonlama barkamolligi kabi insoniy sifatlarni shakllantirishda ayol va xotin-qizlarga bag'ishlangan qimmatli fikrlari bayon qilingan. Hadislarda "qizlarni turmushga chiqarish to'g'risida onalar bilan maslahatlashing" deb ta'kidlangan

Insoniyat paydo bo'libdiki, farzand tarbiyasi eng dolzarb masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Har qanday jamiyat, tuzumda kelajak avlod tarbiyasi, istiqboli birlamchi vazifalardan hisoblanadi. Zero, Vatan taraqqiyoti, millat istiqboli shu zaminda voyaga yetayotgan o'g'il-qizlar kamoli bilan chambarchas bog'liq.

Turli xil davrlarda farzand tarbiyasiga bo'lgan e'tibor turli darajada bo'lgan. Qaysi jamiyat o'z naslining istiqbolini o'ylamas ekan ana o'sha jamiyat inqirozga uchrashi, parokandalikka yuz tutishiga tarix sahifalari ko'p bor guvohlik bergan.

Bugun O'zbekiston aholisining ko'pchiligini yoshlar tashkil etadi. Ular manfaatini himoya qilish, barkamol bo'lib voyaga yetishlari va qulay shartsharoitlarda o'qishlari, mehnat qilishlari va imkoniyatlarning yaratilishi yoshlarga oid davlat siyosatining ustuvor yo'nalishidir. Yoshlarning dunyoqarashi, hayotiy maqsadlari, ijtimoiy mo'ljallari, o'zlarini qanday tuta bilishlari mamlakatimizning kelajak taqdiri bilan juda uyg'un.

O'zbekona qarashlarda qadimdan qiz bola tarbiyasiga alohida e'tibor bilan qaraladi. O'zbekchilikda qizlarning yurish-turishi, gap-so'zi, o'zini tutishiyu, epchilchaqqonligi u ko'zga ko'ringan paytdan boshlab odamlarning og'ziga tushadi. Elimizda qiz bolaning chiroyidan ko'ra uning husni xulqi, epchil, chaqqon, pazandayu chevarligiga ko'proq

ahamiyat beriladi. Shuning uchun hamki qizning tug‘ilganidan boshlab, unga muomala madaniyati, kiyinish madaniyati, ozodalik va tozalik, oilada odob-axloq qoidalarini qat’iy o‘rgatib boriladi. Har bir qiz – ana shu oilaning yuzi deb baho beriladi.

Umuman olganda, qiz farzandimiz dunyoga kelgan kundan boshlab uni har tomonlama yetuk, komila etib tarbiyalashga va sog‘lom bo‘lib voyaga yetishiga jiddiy e‘tibor qaratamiz. Dunyo go‘zallari qaddu-qomati, tiniq yuziyu va hokazo shunga o‘xshagan diqqatni tortadigan tashqi chiroyi bilan latofatli sanalsada, bunday sifatlar ikkinchi darajali xisoblanadi. Albatta, birinchi o‘rinda yuqorida aytib o‘tilganidek qiz bolaning odob-axloqi, o‘zida ibo-hayo va ozodaligi kabi zebo xislatlarni mujassam etgan fe‘l-atvori bilan to‘kis husnga ega hisoblangan. O‘tmish avlodlarimiz hayotiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, ko‘z oldimizga Oybarchin, To‘maris, Qutlug‘nigorxonim, Gavharshodbegim, Zebiniso, Uvaysiy, Nodira – yana yuzlab nomlarini keltirish mumkin – bo‘lgan ayollarimiz borki, ular shiddatkorligi, oqilaligi, sabr-toqatliligi bilan birga ibo, hayosi bilan ham o‘rnak bo‘lishgan. Qizlarni mustaqil hayotga tayyorlashda oila va jamoatchilik o‘rtasidagi ijodiy hamkorlikni qaror toptirish va ushbu hamkorlik asosida faoliyatni tashkil etish so‘z yuritilayotgan muammoning ijobiy yechimga ega bo‘lishini kafolatlaydi.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqilligining dastlabki yillaridayoq Respublika hukumati tomonidan oilalar mustahkamligini ta‘minlash, farovonligini oshirish, oila muhitida har jihatdan yetuk, komil insonni tarbiyalash masalalarining davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilanishi bu borada qator ijobiy ishlarni amalga oshirishga imkon beradi. Xususan, “Oila” ilmiy-amaliy Markazi, “Sog‘lom avlod” nodavlat jamg‘armasi tashkil etildi. Mazkur muassasalarda yo‘lga qo‘yilayotgan faoliyatning bosh maqsadi oilalarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularga nazariy va amaliy yordam ko‘rsatishdan iboratdir. Jamoatchilik imkoniyatlari, shuningdek, nomlari yuqorida qayd etib o‘tilgan muassasalarning faoliyat yo‘nalishlari mazmuni bilan tanishib chiqish asosida qizlarni mustaqil hayotga tayyorlashda oila va jamoatchilik o‘rtasidagi ijodiy hamkorlik samarali natijalarni beradi degan xulosaga keldik.

Xo'sh, qizlarni mustaqil hayotga tayyorlashda oila va jamoatchilik o'rtasida qaror toptirilgan hamkorlikning mazmuni nimalardan iborat bo'lishi lozim? Ushbu hamkorlikka tayanib faoliyat yuritish qanday natijalarni beradi? Qizlarni mustaqil hayotga tayyorlash borasida oila va jamoatchilik o'rtasida ijodiy hamkorlikni qaror toptirishdan ko'zlangan maqsad - qizlarga oilaviy hayotni tashkil etish, oilada sog'lom muhitni shakllantirishning psixologik-pedagogik asoslari haqida ma'lumotlar berish, ularda oilaviy munosabatlarni tashkil etish hamda oila xo'jaligini yuritish borasida muayyan amaliy ko'nikma va malakalarni hosil qilish, bu yo'lda oilaga nazariy va amaliy jihatdan yordam ko'rsatish, oilani har tomonlama qo'llab-quvvatlashdan iboratdir. Bizning nazarimizda, qizlarni mustaqil hayotga tayyorlash borasidagi oila va jamoatchilik hamkorligini qo'yidagi yo'nalishlarda olib borish so'z yuritilayotgan muammoning ijobiy yechimga ega bo'lishini ta'minlaydi:

Oilada qizlar tarbiyasini tashkil etish, ularda ijtimoiy-g'oyaviy, axloqiy, iqtisodiy, huquqiy, ekologik, estetik, gigienik hamda sog'liqni saqlash borasidagi nazariy bilimlarni oshirish, shuningdek, amaliy ko'nikma va malakalarini shakllantirish imkonini beruvchi manbalar bilan ta'minlash, uslubiy yordam ko'rsatish. Muayyan masalalarda mutaxassis maslahati hamda amaliy yordami (masalan, huquqshunos, psixolog, pedagog, iqtisodchi hamda tibbiyot xodimlari tomonidan ko'rsatiladigan ko'mak)ni uyushtirish.

Ota-onalar ishtirokida qizlarni mustaqil hayotga tayyorlash muammolariga bag'ishlangan suhbat, uchrashuv, seminar, ma'ruza va bahs-munozaralarni tashkil etish. Qizlarda zukkolik, donolik, chaqqonlik, uddaburonlik, tashabbuskorlik kabi xislatlar, shuningdek, nafosat his tuyg'ularini tarbiyalashga yordam beruvchi turli tanlovlarni o'tkazish. Qizlarni mustaqil hayotga tayyorlash borasidagi ilg'or tajribalarni ommalashtirish. Oila va jamoatchilik o'rtasida yuzaga kelgan hamkorlikning aniq maqsadga yo'naltirilganligi, mavzu doirasida yuzaga kelgan muammolarni o'z vaqtida ko'ra olish, ularni o'z vaqtida hal etishga intilish, muayyan muammolarni hal etishda hamjihatlik ko'rsatish, mukammal ishlab chiqilgan dastur asosida faoliyat yuritish, ilg'or tajribalarni aniqlash va ularni ommalashtirishning tezkor amalga oshirilishi kabi holatlar

qizlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlashda borasida bir qator ijobiy ishlarni amalga oshirish uchun imkoniyat yaratadi.

Demak, qizlarni mustaqil hayotga tayyorlashda oila va jamoatchilik o'rtasida ijodiy hamkorlikni yuzaga keltirish davr talabi sanaladi. Zero, qizlarning barkamol, yetuk inson bo'lib yetishishlari, ularning tafakkur va dunyoqarashining kengayishi samarali, maqsadga muvofiq ravishda tashkil etilgan ijtimoiy tarbiya natijasi sanaladi. Oilada tarbiyalanayotgan bolalarning ma'naviy-axloqiy kamoloti otaonalarning hayotiy tajribasi, ma'naviy axloqiy qiyofasi, bilim hamda pedagogik mahoratga egalik darajasi ta'sirida yuzaga kelsada, mazkur jarayonda oilalar va ularda olib borilayotgan tarbiya mazmunining jamiyat tomonidan qo'llab quvvatlanayotganligiga ham ko'p jihatdan bog'liq. Shu bois oila va jamoatchilik o'rtasida qaror topgan ijtimoiy hamkorlik oilalarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, oilaviy tarbiya samaradorligini oshirish, oila muhitida kamol topayotgan farzandlarning ijtimoiylashuvi, ya'ni, davlat, jamiyat, shuningdek, yuridik hamda jismoniy shaxslarning o'zaro aloqalari asosida tashkil etiluvchi ijtimoiy munosabatlar mazmunini chuqur anglab yetish, fuqarolik burchlari va haq huquqlarini bilish imkoniyatini yaratadi.

Qizlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash jarayonida oila hamda jamoatchilik hamkorligi asosida tashkil etiladigan faoliyat sub'ektlari sifatida oila, mahalla fuqarolar Kengashi, ta'lim muassasalari (umumiy o'rta ta'lim maktablari, kasb hunar kollejlari, akademik litseylar, qo'shimcha ta'lim muassasalari, oliy o'quv yurtlari), mahalla (tuman, shahar, viloyat, Respublika) xotin qizlar Qo'mitasi, turli kasbiy yo'nalishlarda muayyan ixtisosliklar bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarni berishni yo'lga qo'yayotgan o'quv markaz (kurs)lari (xususan, "Mashhura", "Halima", "Zukko" hamda turli madaniyat saroylari qoshida faoliyat yurituvchi o'quv markaz (kurs)lari, davlat (chunonchi, "Oila" ilmiy - amaliy markazi, joylardagi "Ona va bola skrining" Markazlari, Respublika "Ma'naviyat va ma'rifat Markazi") va nodavlat (xususan, "Sog'lom avlod" jamg'armasi) tashkilotlari, turli bosqichdagi o'quv muassasalari (shu jumladan, o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlari yoki ular tarkibidagi fakultetlar) qoshida faoliyat olib borayotgan xotin

qizlar qo‘mitalari, mazkur qo‘mita tarkibida bo‘lgan “Qizlar klublari” (chunonchi, Farg‘ona davlat universiteti, Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti, Namangan Davlat universiteti, Toshkent pedagogika kolleji, Y.Oxunboboev nomidagi Toshkent tibbiyot kolleji, Toshkent xotin-qizlar kolleji kabi o‘quv muassasalari qoshida doimiy faoliyat yurituvchi klublar), Respublika “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakati, shuningdek, ommaviy axborot nashrlari (xususan, “Saodat”, “Mashhura”, “Sanam”, “Yosh kuch” kabi jurnallar, “Turkiston”, “Oila va jamiyat” kabi gazetalar) ishtirok etadilar.

Oilada qizlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash jarayoni sub’ektlarining faoliyatlari quyidagi mazmunda namoyon bo‘ladi:

Nikoh va oila munosabatlari, oilaviy hayotni tashkil etish, uy xo‘jaligini boshqarish, oila a‘zolari o‘rtasidagi muomala (qaynotakelin, qaynona-kelin, qaynsingil-kelin, qaynikelin, turmush o‘rtog‘i va ayol, ona va bolalar) ni tashkil etish, turli taom va pishiriqlar pishirish, mehmon kutish, tikish bichish ishlarini bajara olish, oila a‘zolari salomatligi to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qilish, shaxsiy gigienani saqlash qoidalari xususida yetarlicha ma‘lumotlarga ega bo‘lish, shaxsiy gigienani saqlash (xususan, hayz sikli davrida o‘zini tutish qoidalariga amal qilish), biologik qovushishning mohiyatini tushunish, tartibsiz intim munosabatlarining inson organizmiga salbiy ta‘siri, turli xil tanosil (venerologik) kasalliklar zaxm (sifilis), so‘zak, shankr, trixomonoz, granulema, SPID, shuningdek, bepushtlik kabi kasalliklarning keltirib chiqaruvchi omillar, ushbu kasalliklar kelib chiqishining oldini olish chora tadbirlari (xususan, nikohdan oldin kelin hamda kuyovlarning maxsus tibbiy ko‘rikdan o‘tishlarini ta‘minlash), ixtiyorsiz homiladorlikning oldini olish, farzandlar tarbiyasini yo‘lga qo‘yish, oila budjetini yaratish, undan oqilona, maqsadga muvofiq foydalanish kabi masalalar yuzasidan nazariy va amaliy bilimlarni berishga qaratilgan ma‘ruza, seminar, trening, suhbat, uchrashuv, ko‘rik tanlov, bahs, munozara va davra suhbatlarini tashkil etish, qizlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash jarayonida muhim ahamiyat kasb etuvchi mavzular yuzasidan esa ota-onalar hamda qizlar o‘rtasida tushuntirish, targ‘ibot va tashviqot ishlarini olib borish.

Oilada qizlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash borasida oilalarga amaliy metodik yordam ko'rsatish, ya'ni, ta'lim hamda tibbiy muassasalari, davlat ("Oila" ilmiy - amaliy markazi, Respublika "Ma'naviyat va ma'rifat" Markazi, turli yo'nalishlarda faoliyat yurituvchi nashriyotlar, chunonchi, Abu Ali ibn Sino nomidagi, Fan, o'qituvchi va Abdulla Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyotlari) hamda nodavlat tashkilotlar ("Sog'lom avlod" jamg'armasi, "Ona va bola skrining" Markazlari), Respublika "Kamolot" ijtimoiy harakati kabi sub'ektlar, shuningdek, tadqiqot etilayotgan yoki turdosh muammolar yuzasidan tadqiqotchilar tomonidan olib borilayotgan izlanishlar mohiyati, yakunlari to'g'risidagi ilmiy, ilmiy ommabop, ommabop hamda metodik asarlarning yaratilishiga erishish, mavjud muammolar bo'yicha mutaxassis psixolog, pedagog, huquqshunos, fiziolog va tibbiyot xodimlarining yordamlarini uyushtirish.

Oila muhitida qizlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash jarayonida ko'zga tashlangan muammolarni barataraf etishga qaratilgan davolash (profilaktik) yoki tiklash (reabilitatsiya) ishlarini yo'lga qo'yish (qizlarda balog'at yoshi davrida yuzaga kelgan ayrim ginekologik kasalliklarning oldini olish, davolash (profilaktika) ishlarini tashkil etish, oilalarni bu borada moddiy va ma'naviy jihatdan qo'llab quvvatlash.

Jamiyatdagi har bir qiz millatning ertasi hisoblanada. Chunki, uning faoliyati, hech bo'lmaganda, bitta oilani qamrab oladi. Oiladagi muhitning ta'siri jamiyatning ildiziga borib tutashadi. Kelajak egalari sanaluvchi yoshlarni tarbiyalar ekan har bir qiz fan tomondan ham, din tomondan ham atroflicha, chuqur bilimga ega bo'lishi shart. Qolaversa, qizlarning ushbu jihatlarda ham savodxonligi ahamiyatlidir:

- meditsinaga oid boshlang'ich tushunchalar;
- psixologik tayyorgarlik;
- ona tilini yaxshi bilishi;
- odob-axloq normalariga oid bilimlar;
- urf-odat, milliy qadriyatlar, an'analarga hurmat; - o'zini shaxs sifatida tanish.

Asrlar oshib, o'zbekning tarjimai holiga aylangan mintalitetimiz qoidalari texnologiya asrida ham qizlarimizga ziynat bo'lib xizmat qilishi xalqning muddaosidir.

Ayol xilqatining haqiqiy qiyofasini belgilovchi bu kabi hislatlar esa qizlarning sharqona tarbiya olib, hayotda o'z o'rnini topishiga, qolavesa, ijtimoiylashuviga yordam beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'quvchi-qizlarga ta'lim-tarbiya berishda zamonaviy psixologik yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Oila, maktab va psixolog hamkorligi asosida qiz bolalarda o'ziga ishonch, mustaqil fikrlash va ijtimoiy faollikni rivojlantirish ularning kelajakda barkamol shaxs bo'lib yetishishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'oziev E.G. Umumiy psixologiya. — Toshkent: O'qituvchi, 2017.
2. Karimova V.M. Yosh va pedagogik psixologiya. — Toshkent: Sharq, 2020.
3. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya. — Toshkent, 2018.
4. Shoumarov G'.B. Oila psixologiyasi. — Toshkent, 2019.
5. Nishonova Z.T. Yosh davrlari psixologiyasi. — Toshkent, 2021.
6. Hasanboyev J. va boshqalar. Pedagogika. — Toshkent, 2019.
7. Ziyonet